

Bu metin, J. Immanuel Schochet tarafından kaleme alınan *Mystical Concepts in Chassidism* adlı eserden alınmıştır; eser Kehot Publication Society tarafından New York, A.B.D.'de yayımlanmıştır.

Antropomorfizm ve Mecazlar

Rabbi Dr. J. Immanuel Schochet

Antropomorfizm (İnsan-biçimci anlatım)

Kabala (קבלה) ve Hasidik gelenekte (חסידות) kullanılan dilin yapısı, özellikle bu geleneklerin Tanrısal gerçeklikleri açıklama biçimleri dikkate alındığında, belirgin biçimde antropomorfik (İnsan-biçimci anlatım) özellikler taşır. Bunun temel nedeni, insanın soyut ya da maddeden tamamen bağımsız kavramlar yerine, kendi duysal ve deneyimsel dünyasına ait olan kelimelerle düşünmesidir. İnsan, mekan ve zaman içinde yaşayan bir varlık olduğu için, zihni de ister istemez mekan-zaman kalıplarıyla biçimlenir. Bu nedenle insan, yalnızca bildiği dünyanın kategorileri aracılığıyla daha yüksek bir gerçekliğe yaklaşabilir. İşte tam da bundan dolayı **Tora** (תורה), **Nevi'im** (נביאים) ve Bilgelerimizin öğretileri, Tanrısallığı aktarırken insan diline başvurur. Çünkü “Tora insanın diliyle konuşur” ilkesi, vahyin anlaşılabilirliği için zorunludur.

Eğer kutsal metinler, insan kapasitesinin kavrayamayacağı kadar soyut, tamamen Tanrısal düzeyde terimler kullansalardı, ortaya çıkan bilgi hiçbir şekilde anlaşılmaz olurdu. Bir kavramın zihne önce somut bir biçimde girmesi, sonra katman katman soyutlaştırılarak yükseltilmesi gerekir. Bu nedenle kutsal metinler, önce insanın tanıdığı duysal çağrışımları kullanır; ancak bu ifadelerin gerçek anlamı yalnızca mecazidir. Gerçeklik çok daha ince, çok daha yüce ve insan idrakinin ötesindedir. Bu noktada bilge kişi, kullanılan kelimelerin maddi kabuğunu adım adım soyar; onların ardındaki derin anlamı ortaya çıkarır; nihayetinde aklının gücünün yettiği kadar hakikate yaklaşır.

Bu sebeple, Tanrı'ya dair kullanılan hiçbir antropomorfik ifade (İnsan-biçimci anlatım) literal anlamıyla anlaşılmamalıdır. Tanrı'ya zaman, yer, şekil, organ, hareket veya duysal bir durum atfetmek mümkün değildir. Yeşaya peygamberin sözleri bunu açıkça ifade eder: “*Beni kime benzetebilirsiniz? Bana kim denk tutulabilir?*” Bu temel ilke, **Rambam**'ın (רמב"ם) “İmanın On Üç İlkesi”nden üçüncüsünde doktrinel bir zorunluluk olarak formüle edilmiştir: Tanrı'nın hiçbir biçimde benzeri yoktur ve hiçbir fiziksel nitelik Ona uygulanamaz.

Ancak antropomorfik (İnsan-biçimci anlatım) terimlerin tümü yalnızca zorunlu bir mecazdan ibaret değildir; bunlar rastgele seçilmiş sözcükler de değildir. Mistik geleneğin yüzyıllardır aktardığı bir prensip vardır: Aşağıdaki dünya, özellikle de insan, yukarıdaki dünyanın bir “görüntüsü” (צֶלֶם — **tzelem**) olarak yaratılmıştır. İnsan yapısında bulunan her özellik, üst boyutlardaki bir manevi niteliğin sembolik izdüşümüdür. Elbette bunların hiçbirisi Tanrı'ya literal olarak uygulanmaz; ancak insanın bedeninde ve psikolojisinde gördüğü biçimler, yüksek düzeydeki soyut kuvvetlerin bu dünyadaki temsilidir.

Üst düzey manevi alemlerde göz, kulak, el, hareket ya da fiziksel bir etkileşim yoktur; fakat insanın dünyasında bulunan bu eylemler ve organlar, o soyut gerçekliklerin

sembolleridir. Bu dünyada ortaya çıkmalarının sebebi budur: İnsan, kendi düzeyinde ancak böyle semboller aracılığıyla daha yüksek bir hakikati anlayabilir.

Bu ilişkiyi açıklamak için **R. Yosef Gikatilla** (ר' יוסף ג'יקטיליה) meşhur bir benzetme yapar: Bir kişinin adını bir kağıda yazdığınızda, kağıttaki harfler ile o kişinin gerçek varlığı arasında hiçbir fiziksel ya da zihinsel benzerlik bulunmaz. Harfler, kişinin ruhsal ya da bedensel özüyle hiçbir ortak niteliğe sahip değildir. Ancak buna rağmen, o yazı yine de kişiye işaret eder; zihni kişiye yönlendirir; onu hatırlatır ve temsil eder. İşareti oluşturan şekiller ile işaret edilen gerçeklik arasında benzerlik yoktur; fakat temsil eden bir bağ vardır. Antropomorfik ifadeler de tam olarak bu türden işaretlerdir.

Bu tür terimlerin amacı, Tanrı'ya insan biçimleri atfetmek değil, insanın algılayabileceği düzeyde işaretler sunmaktır. Böylece insan, Tanrısal olanla arasında hiçbir gerçek benzerlik bulunmamasına rağmen, semboller aracılığıyla üst düzey manevi gerçekliklere yönelme imkanı elde eder. Fiziksel dünyadaki kavramlar, üst gerçekliklerin yalnızca bir gölgesidir; fakat bu gölge olmadan insan o gerçekliğin herhangi bir yönünü bile kavrayamazdı.

Dolayısıyla antropomorfik terminoloji, hiçbir zaman literal bir betimleme olarak görülmemelidir. Bu kavramların gerçek değeri, işaret ettikleri soyut ve zamansız manevi kategorilerde yatar. Onların doğru anlaşılması, sembol ile gerçeklik arasındaki ilişkinin doğru kavranmasına bağlıdır. Sonuç olarak antropomorfik terimlerin anlamı, onların somut görüntüsünde değil; gösterdiği yüksek boyutlu hakikatte bulunur.

İnsan Mecazı

Tanrısallığı evrenle ilişki içinde açıklarken, mistiklerin —ve hatta birçok filozofun— en çok başvurduğu mecaz **insan benzetmesidir**. Tanrı–dünya ilişkisinin nasıl anlaşılması gerektiği çoğu zaman insan ruhu ile beden arasındaki ilişki üzerinden; özellikle de ruhun çeşitli güçleri, yetileri, işleyiş biçimleri ve tezahürleri üzerinden açıklanır. Bu kullanımın dayanak noktası olarak hem “**Bedenimden Tanrı'yı sezebilirim**” (İyov 19:26) ayeti, hem de Rabbinik geleneğin şu benzetmesi gösterilir: “Ruh nasıl bütün bedene nüfuz eder... nasıl görür fakat görülemez... nasıl bedeni yaşatır... nasıl saf ve durudur... nasıl bedenin en iç bölgelerinde barınır... nasıl beden içinde tek ve benzersizdir... nasıl yemez ve içmez... ve nasıl hiçbir insan onun yerini gerçekten bilemez... aynı şekilde **Kadosh Baruch Hu** böyledir.” Bu yaklaşım, daha önce belirtilen **aşağı–yukarı (tehton–elyon) karşılıklılığı** ilkesinin bir başka görünümüdür.

Ancak insan ruhuna dair bilgi, Tanrısallıkla ilgili birçok meseleyi anlama konusunda yardımcı olsa da, bu benzetme yalnızca **yaklaşım sağlayan antropomorfik bir analogi**dir; belirli bir sınıra kadar işe yarar, fakat ondan öteye taşındığında yanlış anlamalara yol açar. **R. Şneur Zalman**'ın özellikle vurguladığı gibi, bu benzetme bazı noktalarda tamamen çöker ve yetersiz hale gelir. Onun sözleriyle: “Bu paralellik yalnızca kulağı yatıştırmak içindir. Gerçekte, benzetme ile benzetilen arasında hiçbir gerçek benzerlik yoktur. Çünkü insan ruhu... bedenin kazalarından ve acılarından etkilenir... ancak **Kadosh Baruch Hu**, —kutsal adı yüceltilsin— dünyanın kazalarından, değişimlerinden veya dünyanın kendisinden —haşa— hiçbir şekilde etkilenmez; bunların hiçbiri O'nda bir değişikliğe yol açmaz.”

Ayrıca, “Ruh ile beden, kökenlerinde birbirinden tümüyle ayrıdır; çünkü bedenin özü ve kaynağı, ruhun özünden ortaya çıkmış değildir.” Dolayısıyla beden tamamen ruhun buyruğuna tabi olsa bile, yine de birbirinden ayrı iki varlıktır. Buna karşılık Tanrı ile yaratılış arasındaki ilişki tamamen farklıdır: “Çünkü **Kadosh Baruch Hu**, her şeyi **yoktan** var eder (**יש מאין**), bu nedenle tüm varlıklar O’na nispetle mutlak bir yokluk halindedir; tıpkı güneş ışığının güneşin kendisi içinde tümüyle yok hükmünde olması gibi.”

Işık Mecazı

Ruh mecazı kadar kullanılan bir diğer temel mecaz da **ışık** (**אור** — **or**). Mistik gelenek, Tanrısal tezahürleri ve ilahi yayılımları anlatırken en çok “ışık” kavramına başvurur. Bu terim rastgele seçilmiş değildir; birçok nedenle özellikle tercih edilir. **R. Yosef Albo**, ışığın Tanrı’ya benzetilmesini mümkün kılan şu özellikleri sıralar:

- (i) Işığın varlığı inkar edilemez.
- (ii) Işık maddi bir nesne değildir. (Fiziksel anlamda değil, elle tutulamaz anlamında)
- (iii) Işık, görme gücünü ve renkleri potansiyelden fiile çıkarır.
- (iv) Işık ruhu neşelendirir.
- (v) Hayatı boyunca hiçbir ışık görmemiş biri, renklerin ne olduğunu veya ışığın verdiği hoşluğu kavrayamaz.
- (vi) Işığın görmüş biri bile, çok güçlü bir ışığa bakmaya kalktığında dayanamaz; sınırını aşarsa gözleri kamaşır ve normalde görebileceği şeyleri bile göremez hale gelir.

Albo’ya göre tüm bu özellikler sayesinde ışık, maddeden bağımsız olan şeylere diğer tüm benzetme araçlarından daha yakındır; bu nedenle Tanrısal tezahürleri açıklamak için ışık mecazı en uygun araçtır.

R. Yosef Ergas da benzer bir şekilde ışığın üstünlüklerini sıralar:

- (a) Işık, tüm duyularla algılanan şeylerin en ince ve en soyut olanıdır.
- (b) Işığın Tanrısal yayılımlarla benzerlik gösteren birçok özelliği vardır. Örneğin:
 - (i) Işık, kaynağından çıkar fakat kaynaktan asla ayrılmaz. Kaynak gizlense ya da ortadan kalksa, önceden yayılan ışık kendi başına bağımsız bir varlık haline gelmez; onunla birlikte geri çekilir. Bu, maddi hiçbir şeyde bulunmayan benzersiz bir özelliktir.
 - (ii) Işık anında yayılır.
 - (iii) Işık bütün maddi nesnelere ulaşır ve saydam olan her şeye zorlanmadan nüfuz eder.
 - (iv) Işık başka maddelerle karışmaz; kendi özellikleri bozulmaz.
 - (v) Işık doğası gereği değişmez. Işığın daha parlak ya da daha soluk görünmesi veya farklı renklerde algılanması, ışığın kendisindeki bir değişimden değil, dış koşullardan kaynaklanır.
 - (vi) Işık hayatın sürdürülebilmesi için zorunludur.
 - (vii) Işık, kendisini alan varlığın kapasitesi ölçüsünde algılanır; bu da Tanrısal tezahürlerin yaratıklarca alımlanma biçimine benzer.

Ancak tüm bu nedenlere rağmen ışık mecazı da tamamen literal bir anlam taşımaz. Yalnızca yaklaşım sağlayan bir benzetmedir. **R. Yosef Albo**, şu uyarıyı özellikle yapar: “Akli ışığın, duyusal ışık gibi maddeden yayılan bir şey olduğu zannedilmemelidir.” **R. Moşe Cordovero** (ר' משה קורדוביירו) ise daha da uyarıcı bir şekilde, hiçbir mecazın fazla ileri taşınmaması gerektiğini söyler: “Hayal edilebilecek her imge, zorunlu olarak bedensel bir şey içerir.”

Gerçekten de **R. Menachem Mendel Schneersohn** (Lubavitch) ışık mecazının bazı yönlerde nasıl geçersiz olduğunu açıklar. Mesela: Duyusal ışık, kaynağından otomatik ve zorunlu olarak çıkar; ışık saçması engellenemez. Oysa Tanrısal yayılımlara zorunluluk atfetmek mümkün değildir. Tanrısal yayılım özgürdür, zorunlu değildir; bu nedenle ışık mecazı bu noktada tam bir ayrışma gösterir.

Sonuç

Mistiklerin vurgulamaktan yorulmadığı, tekrar tekrar söyledikleri ilke şudur: **Tanrısal gerçeklikle ilgili tüm kavramlar ve terimler, zaman, mekan ve maddeden gelen tüm çağrışımlardan arındırılmalı ve yalnızca saf manevi bir anlamda anlaşılmalıdır.**

Işık mecazı da, insan mecazı da, ruh mecazı da yalnızca birer **yaklaşdırıcı işarettir**; Tanrı'yı betimleme iddiası taşımazlar. Bu nedenle bu tür mecazların gücü, sembolik açıklıklarından gelir; fakat sınırlarını aşmak, literal okumaya kaymak veya metaforu hakikatin kendisiyle karıştırmak, Tanrısal gerçekliğe dair tüm kavrayışı yanlış yola sürükler.

Temenni

Tanrısallığın insan diline neden zorunlu olarak antropomorfik mecazlarla aktarıldığını ve bu mecazların yalnızca birer yönlendirici işaret olduğunu, ruh, ışık ve insan benzetmelerinin, ilahi gerçekliği tanımlamak için değil, zihni ona yaklaştırmak için kullanıldığını; bu nedenle tüm ifadelerin zaman, mekan ve madde çağrışımlarından arındırılarak anlaşılması gerektiğini göstermek amacıyla bu küçük çeviriye yazmaya giriştim. Bu konu, bilgelik arayana yol gösterebilir. Bu küçük çalışma zihinlere berraklık sağlasın ve kimse elinden düşürmek istemesin. G.D. Kasım 2025